

Ydmykelse og konflikt – en nøkkel til å forstå verden og oss selv¹

Lindner, Evelin Gerda (2002). Ydmykelse og konflikt. I *Psykologisk Tidsskrift - NTNU*, 3, side 8-11.

Evelin Gerda Lindner
dr. psykol. (Norge), dr. med (Tyskland)
Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo
<http://folk.uio.no/evelin>
<http://www.humiliationstudies.org>

Kort biografi

Evelin Gerda Lindner har embetseksamen og doktorgrad både i medisin (1994) og psykologi (2001). Hun har studert psykologi og medisin i Tyskland, Norge, New Zealand, Kina, Thailand, Israel, Vest-Afrika og USA, samtidig som hun gikk inn for å bli en del av kulturen på alle stedene hun arbeidet. Etter studiene var hun psykologisk rådgiver ved det amerikanske universitet i Kairo, Egypt, og hadde egen praksis i Kairo. Den medisinske doktoravhandlingen skrev hun om "Det gode liv" i Tyskland og Egypt. Det var her at hun beveget seg over i sosialpsykologien. Evelin Lindners løpebane brakte henne via ekteskap til Norge, hvor hun har følt seg hjemme i snart tretti år. Doktor Lindners interesse for ydmykelsens psykologi, som er hennes psykologiske doktorgradsprosjekt, har sitt utspring i det hun opplevde som barn av flyktninger i Tyskland etter krigen. Flere millioner etniske tyskere ble tvangsflyttet fra områder i Polen. Mange følte seg som mer eller mindre uvelkomne gjester i Vest-Tyskland. Også Tysklands nære samtidshistorie er interessant ut fra hennes perspektiv. Etter murens fall trodde østtyskerne at de etter å ha vært undertrykt i sitt eget land i over 40 år, skulle bli tatt imot av vesttyskerne med åpne armer. I stedet ble de sett ned på. Denne erfaringen har sannsynligvis bidratt til at de bestemte seg for å understreke sin annerledeshet og søke tilbake til de positive tingene de hadde i det tidligere Øst-Tyskland. Evelin Lindner er for tiden gjesteforsker ved Universitetet i Oslo, tilknyttet Maison des Sciences i Paris og i underviser akkurat nå ved Teachers College, Columbia University i New York. Hun skriver artikler og forebereder bøker, mens hun også arbeider med å forberede stiftelsen av et institutt for å fremme forskning på ydmykelse.

"I think that people in this country [US] who are really only just recently experiencing terrorism directly for the first time struggle to understand what motivates such acts. Particularly suicide attacks are a mystery to Westerners and can easily be incorrectly ascribed to Islamic or Muslim religious fervor and lack of respect for life... I believe the search for the most elemental causes of conflict and violence is so important... If humiliation can be shown to be a universal force to which all humans are subject and that has the demonstrable strength to cause the intense feelings and extreme reactions we see in some otherwise inexplicable conflicts, perhaps people would come to realize that that at a deeper level we are all the same - we all are subject to this force of humiliation, the only marginal differences are what acts

---

¹ Mye av denne teksten er adaptert fra Lindner (2002).

may cause each of us to feel humiliated. But within a range set by accepted reasonable standards, all of these various outbreaks of violence are the result of the same 'legitimate' root cause; legitimate because once it's explained what this most basic causes is, we each realize we are subject to the very same force as those we see are driven to violence and conflict--humiliation. It becomes a shared trait making us all seem more alike and explaining the seemingly inexplicable" (juni 2002, New York, Columbia University)

Dette er en tekst som en av mine studenter skrev til meg (han ønsker ikke å bli sitert med navn). Han er en voksen mann med lang internasjonal yrkeserfaring som deltok på seminaret om ydmykelse som jeg underviste i, i juni 2002 ved Teachers College, Columbia University i New York.

Min forskning på ydmykelse

Seminaret var basert på mitt forskningsprosjekt med tittelen *The Feeling of Being Humiliated: A Central Theme in Armed Conflicts. A Study of the Role of Humiliation in Somalia, and Rwanda/Burundi, Between the Warring Parties, and in Relation to Third Intervening Parties*. Jeg gjennomførte prosjektet ved Psykologisk institutt, Universitet i Oslo, fra 1997-2001, med feltarbeid i Somalia, Rwanda, Burundi, Kenya, Egypt, Tyskland, Frankrike, Belgia, Sveits, og Norge. Jeg gjennomførte 216 kvalitative intervjuer med personer fra tre grupper, nemlig de to partene i konfliktene i Somalia og Rwanda (folkemord skjedde i Somalia i 1989 og i Rwanda i 1994), og med den tredje parten som prøver å formidle mellom konfliktpartene, eller observerer situasjonen utenfra.

Forskningsprosjektet brukte følgende forskningsspørsmål: Hva blir erfart som ydmykelse? Hva skjer når folk føler seg ydmyket? Når er ydmykelse etablert som en følelse? Hvilke konsekvenser har ydmykelse? Hvilke erfaringer av rettferdighet, ære, verdighet, respekt og selvspekt er forbundet med følelsen av å være ydmyket? Hvordan blir ydmykelse oppfattet og besvart i forskjellige kulturer? Hvilken rolle spiller ydmykelse for aggresjon? Hva kan bli gjort for å overkomme voldelige virkninger av ydmykelse? Hvor kan vi finne og observere tilfeller av ydmykelse? Tyskland følte seg ydmyket etter første verdenskrig, noe som ga kimen til annen verdenskrig (et viktig prinsipp i Marshall-planen var at Tyskland skulle føle seg respektert, slik at landet ikke ville gå til krig igjen). Om ydmykelse spilte en rolle etter Første verdenskrig for Tyskland, er ydmykelse like relevant i mer nylige tilfeller av krig og folkemord, slik som Rwanda, Somalia, Kambodsja? Er ydmykelse også relevant for høyere makro-nivåer, for eksempel mellom "sivilisasjoner" eller kulturelle regioner slik som beskrevet av Samuel P. Huntington (1996)?

Et komplekst fenomen

Fenomenet ydmykelse er meget komplekst. Ordet "ydmykelse" blir brukt på (1) følelser, (2) handlinger, og (3) sosiale strukturer. Det blir brukt på offerets følelser, nemlig å føle seg ydmyket, på overgriperes handling, nemlig å ydmyke ofret, og på samfunnsstrukturer og sosiale tradisjoner som har ydmykende virkninger. Kompleksiteten blir enda større når man tar i betraktning at ofrene ofte blir til overgripere; de som engang ble ydmyket og deretter følte seg ydmyket blir senere til overgripere som begår ydmykende handlinger for å hevne seg. Begrepet finnes i mange disipliner, i antropologi, sosiologi, filosofi, sosialpsykologi, klinisk psykologi og statsvitenskap. Det at ydmykelse er et så tverrfaglig begrep, forklarer kanskje hvorfor det ikke er blitt forsket nevneverdig på dette før, iallfall ikke som avgrenset begrep. Ydmykelse er vanligvis blandet sammen med skam, krenket ære eller verdighet. Det

er omnipresent i all forskning på trauma og vold, men fenomenet har ikke blitt fokusert på som eget forskningsfelt. Det jeg har gjort, er å skille ut ydmykelse som et eget begrep. Jeg har gjennom min forskning satt søkelyset på selve konseptet ydmykelse og ydmykelsens forekomster; i forskjellige folkegrupper, i familien, i samfunnet og i politisk liv.

I løpet av de første to år av forskningsprosjektet utførte jeg et pilotstudie for å begynne å kartleggende feltet. Resultatene av pilotstudiet viste at ydmykelse er et meget komplisert fenomen som krever mye mer forskning for å bli bedre forstått og differensiert. Ydmykelse betyr at en person eller gruppe blir trykket ned i en prosess av fornedrelse som skader eller fjerner deres stolthet, ære eller verdighet. Å bli ydmyket betyr å bli plassert, mot ens vilje og ofte på en dypt smertefull måte, i en situasjon som er mye lengre ned enn hva en føler en kan forvente. Ydmykelse inneholder nedverdiggende behandling som overskrider etablerte forventninger. Det kan involvere vold. Begrepets kjerne er å trykke ned, presse ned eller holde ned. En av de definerende karakteristikene av ydmykelse som prosess er at offeret er tvunget inn i passivitet, gjort hjelpeløs. Imidlertid er rollen som offer ikke nødvendigvis alltid utvetydig – et offer kan føle seg ydmyket i fravær av noen som helst bevisst ydmykende handling. Ydmykelse kan for eksempel være et resultat av en misforståelse, eller av personlige og kulturelle forskjeller angående normer om hva som er respektfull handling. “Offeret” kan til og med finne opp en historie om ydmykelse for å manøvrere andre inn i rollen av motbydelige gjerningspersoner. Ulike individer reagerer på forskjellige måter på å bli ydmyket: noen blir deprimerte, noen blir synlig sinte, mens andre gjemmer sitt sinne og planlegger hevn. Personer som planlegger hevn kan bli lederer av politiske bevegelser og føre hele folkegrupper inn i forferdelse; Hitler er bare ett eksempel. Dessuten kan det skje at en gjerningsperson prøver å ydmyke noen uten å lykkes, eller en “velgjører” kan ydmyke ved å prøve å være veldedig, og en tredje part kan observere “ofre” som ikke ser på seg selv slik (eller kan unnlate å se ofre i tilfeller hvor de finnes), til slutt kan ydmykelse bli søkt i stedet for å bli unngått.

Hvis vi analyserer ordet *ydmykelse*, så oppdager vi det norrøne ord ”auðmjúkr,” ”som lett blir myk”,² og hvis vi betrakter det engelske ordet *humiliation*, så har det som grunnord ”humus” som betyr ”jord” på latin. Med andre ord, personer som blir ydmyket, blir myke og får presset ansiktet sitt ned mot jorden. Det finnes flere synonymer for ydmykelse, for eksempel ringeakt, nedverdiggelse, eller fornedrelse, som tilsvarende Erniedrigung på tysk, abaissement på fransk, eller degradation på engelsk. Det er åpenbart en spatial metafor³ som utgjør kjernen i disse ordene. Den sentrale betydningen er at noe blir trykket ned; et hierarki blir skapt ved at noen plasserer seg høyere enn noe annet.

Ydmykelse og menneskerettigheter

I våre dager er fenomenet ydmykelse svært aktuelt i forbindelse med krenking av menneskerettigheter. Menneskerettigheters budskap har i sin kjerne en fordømmelse av ydmykelse. Menneskerettigheters idealer tilsier at hvert menneske har som essens en verdighet som ikke bør krenkes. Denne verdigheten skal være uavhengig av individets andre kjennetegn, nemlig å være mann eller kvinne, voksen eller barn, lys- eller mørkhudet, leder eller medspiller, ”handikappet” eller ikke, eller medlem av annen religion, nasjon eller ”etnisk” gruppe. Menneskerettigheter krever likeverd, menneskerettigheters idealer står for lik verdighet for alle. Det er viktig å notere at likeverd er ikke det samme som likhet; forskjeller

² Bokmålsordboka, <http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek.html>.

³ Se, for eksempel, Lakoff & Johnson (1980).

mellom mennesker er fremdeles ”lov.” Men forskjeller skal ikke bli gjort om til essensen til vedkommende; en person som rengjør et kontor skal være like mye verdt som den som leder kontoret. Menneskerettigheters idealer maner de som tror at de er ”bedre” til å komme seg ned fra arrogant opphøyelse til ydmyk likeverd og oppfordrer alle som ble fornedt og ydmyket til å reise seg opp til nettopp likeverds linje. Menneskerettigheters ideologi prissetter ydmyk likeverd og fordømmer arrogant opphøyelse som illegitimt, umoralsk og krenkende.

Alt dette er nokså nytt. Isdal (2002) skriver om norsk lovgivning: ”Fram til 1868 hadde ektemenn rett til å avstraffe sine koner fysisk ... Fram til 1972 var det lov å bruke vold mot barn i oppdragelsesmessig hensikt. Voldsbruk var regelen snarere enn unntaket. Det krevde mot av de fagfolk som skulle stå opp mot en slik praksis. Fortsatt er det bare 17 land i verden som har fått en lovgiving som forbyr all bruk av vold mot barn” (Isdal, 2002, s. 1).

Siden det er så bred enighet i dagens verden, iallfall i Vesten-Norden, om at ingen burde slås eller tortureres og at slaveri er en forkastelig ydmykelse, er det vanskelig å forestille seg at det ikke er så lenge siden det hersket bred enighet om det stikk motsatte. Trigger (1993) beskriver i sin bok *Early Civilizations* hvordan hierarki ble oppfattet som kjennetegn til ”sivilisasjon”, mens frihet og likhet ble ansett som ”barbarisk”: ”If egalitarianism was known, it was as a feature of some of the despised, barbarian societies that existed beyond the borders of the civilized world” (Trigger, 1993, 53-54).

Miller (1993), slo opp i Oxford English Dictionary, og fant at det engelske ord for *ydmykelse*, nemlig *humiliation*, forandret mening for omtrent 250 år siden. Det var først i 1757 at *to humiliate* begynte å bety å krenke et menneskets verdighet og selvrespekt. Opp til 1757 var bruken av å *ydmyke* forbundet med å få andre til å bøye seg, å underkaste seg, uten noen gjenklang av at dette kunne innebære en krenkelse. At ydmykelse er en krenkelse er noe veldig nytt, sett i perspektiv av helheten av menneskehetens historie.

Det vil si at det finnes en ”Zeitgeist” i dag som påbyr at det som mennesker vurderte som nyttig og legitimt i de siste tusener av år, ikke lenger er legitimt. Jeg tror vi ikke alltid er bevisst på hvilken utrolig revolusjon og hvilken helt forbausende dreining dette representerer. Vi lever i en enestående historisk overgangstid, nemlig fra anvendelsen av ydmykelse som legitimt instrument, til fordømmelsen av ydmykelse som illegitimt instrument.

Ydmykelse, hierarki og globalisering

Jeg postulerer at det er globaliseringen som gir kraft og støtte til ideen om likeverd og fordømmelsen av ydmykelse; når jeg bruker ordet ”globalisering” så definerer jeg det i den forstand at verden blir mindre, at vi snakker om en ”global landsby”, og at hele verdensbefolkningen er på vei til et gjensidig avhengig samfunn basert på teknologi som gjør informasjonsutveksling og mobilitet lettere enn noensinne. Dagens globale informasjonsnettverk trenger heller globale nomader med motivasjon og kreativitet, enn selvutslettende ”slaver”. Slagord som ”bærekraftig” og ”eierskap” kjennetegner dagens diskurs, vi får tilbud om kurs i ”selvtillitstrening” og ”positiv tenkning”. Budskapet er at despotiske hierarkier reduserer mennesker til fryktsomme redskap etter elitens vilje og mål. Så lenge det er nokså enkelt jordbruket som skal gjennomføres av disse umyndiggjorte menneskene, kan systemet virke nyttig. Så snart samfunnet derimot krever bevegelse og kreativitet, er det ikke lenger nyttig å ha mennesker som fungerer som uselvstendige maskiner. Bedriftsrådgivernes budskap er at bedriften sløser bort sine ressurser når hierarkier kveler medarbeidere. Mens hierarki fortsatt til en viss grad er nyttig i et team, bør det ikke bli

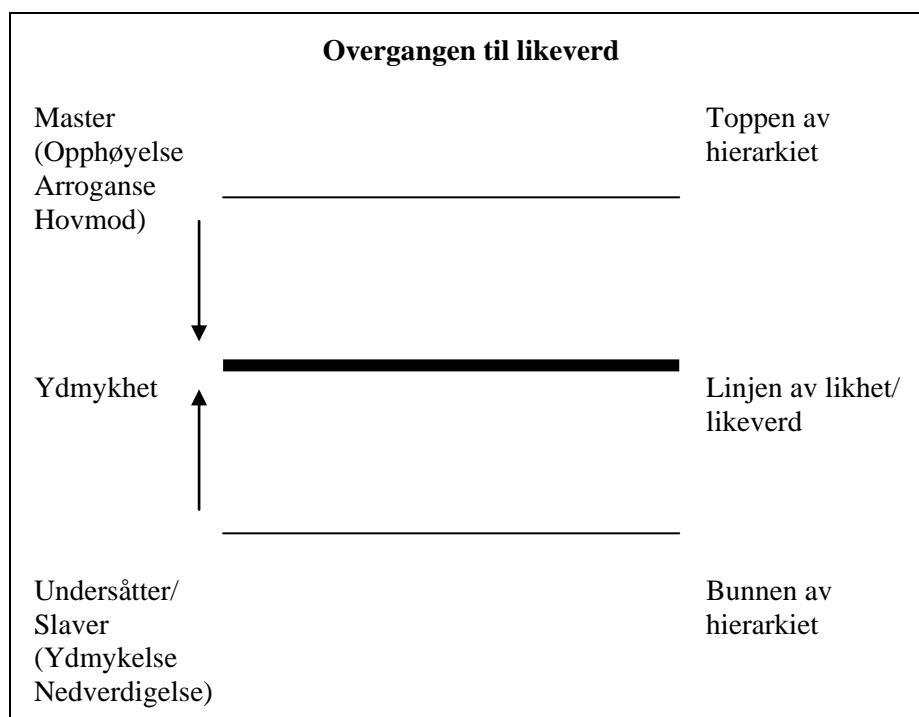
dyrket for sin egen skyld. Det bør begrenses til det det er godt for, og for all del ikke ta vekk den indre kraften i medarbeidere som gjør at de i det hele tatt er motivert til å yte noe. Globalisering, så blir vi fortalt, krever kreative medarbeidere, og kreativitet kan ikke oppnås ved tvang og underkastelse. Det er dermed blant annet globaliseringen (definert her som ”krymping” av verden) som gjør ydmykelse til et unyttig redskap, og gir næring til ideer om likeverd som alltid har eksistert, men ikke blitt hørt i noen særlig grad.

Ydmykelses betydning forandres

Figur 1 sammenfatter historiens gang på en idealisert måte ved å vise grunnstrukturene. I mange tusen år levde mange kulturer på jordkloden med én gradient (og mange gjør det fremdeles i dag), en gradient fra ”oppe” til ”nede” med mange trinn i mellom, trinn av status og ære. Herrer befalte og undersåtter adlød. Menneskerettigheters budskap lar denne gradienten falle sammen, iallfall delvis. Det betyr ikke nødvendigvis at alle hierarkier blir nedbygget, det finnes fremdeles en statsminister. Det som er nytt er at slike hierarkier er omgjort til en bisak, mens hovedsaken - menneskets verdighet - ikke bør utsettes for gradering. Som allerede nevnt, menneskerettigheter forkynner ikke nødvendigvis likhet, men likeverd. Menneskerettigheters idealer ber herrene å trappe ned. Menneskerettigheters budskap tilsier at ingen skal definere seg selv som å være ”mer verdt” enn andre. Arrogant opphøyelse er ikke lenger akseptert. Herrene skal innfinne seg på likeverds linje, skal bekjenne seg til ydmyk likeverd. På samme tid blir de som ble fornødt og ydmyket oppfordret til å reise opp til nettopp likeverds linje.

Figur 1 viser hvordan språket selv kan være en veileder i våre refleksjoner. Ordene *nedverdiggelse* (*degradation*, *Erniedrigung*) og *opphøyelse* (*arrogation*, *Arroganz*) betegner gradientens ytterpunkter. *Hovmod* (*Hochmut*, *arrogance*, *haughtiness*) blir kontrastert med ydmykelse (*Demütigung*, *humiliation*), med ydmykhet (*Demut*, *humility*) i midten. Vi ser hvordan språket tegner relasjoner i rommet.

Figur 1: Overgangen til likeverd

Jeg tror at menneskerettigheter ikke er noe vi ”har”, men noe vi må skape hver dag på nytt. Vi er omgitt av prosesser av revurdering og rekalkibrering. Alle betegnelser på yrker og lignende som en gang var forbundet til menneskets mindre verd, blir omgjort. I Norge har man i dag for all del ingen ”tjenere” lenger.

Konklusjon

Min forskning på dette feltet tar del i, og er et tegn på, paradigmeskiftet mot en visjon av menneskerettigheters budskap som lærer oss at vi har en indre kjerne som ikke bør ydmykes. I det øyeblikket hvor menneskerettigheters budskap når frem, og min forskning tilsier at menneskene fra Afrika til Asia har hørt det, så øker lidelsen av ydmykelse på samme tid som også håp for bedring øker. Når jeg er fattig og tror at dette på et vis er ”riktig”, så lider jeg. Men er jeg fattig og vet at dette ikke er bare ”galt” men til og med en ydmykelse av min essens som menneske, blir lidelsen mye mer intens. Kanskje jeg har følt meg ydmyket før, men nå har jeg en rett til å føle det, og en rett til å kreve en forandring. Apartheid var en gang ”vanlig” og ”naturlig” til det ble til en dyp krenkelse av hele humanitetens integritet. Mandela kunne ha valgt folkemord som vei ut, folkemord som i Rwanda hvor de ydmykete drepte den tidligere eliten. Mandela kunne ha blitt en Hitler. Isteden omgjorde Mandela følelser av ydmykelse til konstruktiv samfunnsomstrukturering.

Selve metodologien under feltarbeidet mitt i Afrika ble dypt berørt av ydmykelse og dens sår. I begynnelsen av feltarbeidet dro jeg til Somalia med et strukturert spørreskjema. Jeg forstod fort at nettopp min vestlige metode ydmyket samtalepartnerne, altså at jeg ødela betingelsene for det jeg var kommet dit for å undersøke. Resultatet var at svarene ikke ble pålitelige. Validitet manglet. Jeg begynte å snakke med folk om mine og deres opplevelser. Jeg forsto da at mange oppfatter personer som kommer fra Vesten eller Norden som arrogante og kollektivt ansvarlige for den dårlige behandlingen de har fått. Jeg fikk klare meldinger: ”Dere koloniserer oss, så innfører dere et såkalt demokrati, som er oss fremmed. Deretter er dere forundret over at diktatorer kommer til makten. Så gir dere dem våpen, så de kan drepe halvparten av oss, og så kommer dere hit og skal forske på og ”måle” vår lidelse!?” Jeg møtte deres frustrasjon med å fortelle dem at også min familie har lidd i motstand mot Nazi-Tyskland. Mitt mål ble å invitere mine samtalepartnere til å bli ko-forskere sammen med meg og tenke gjennom ”våre” problemer, som vi mennesker i den globale landsbyen deler, og ikke bare ”deres” problemer ”her i Afrika.” Da møtte jeg straks større forståelse.

Forskningen på ydmykelse gjør at jeg tviler sterkt på at etnisitet alene skal være hovedårsaken til vold og krig. Etter min mening er det heller følelser av ydmykelse som fører til et ønske om å øke eller til og med skape forskjeller som ikke var der før. Erfaringer av ydmykelse gjør at folk er villige til å spille på etnisitet, til og med skape den, for så å gå videre til vold og væpnet kamp. Både i Somalia og Rwanda dreier det seg om nokså homogene folkegrupper med samme språk og religion. Det er de mest enhetlige samfunn i Afrika som har gjort seg skyldige i folkemord. Inntil 1978 var Somalia et sammensveiset land med en stor drøm om enhet. Så fulgte tjue år med vold, blant annet fordi diktatoren Siad Barre spilte grupper ut mot hverandre ved bruk av ydmykelsesretorikk. I Rwanda har hutuer og tutsier i historiens løp byttet roller som undertrykker og undertrykt. Sist var det hutuene som drepte tutsiene og de moderate hutuene.

I alle disse tilfellene er strategien å ydmyke for å ikke bli ydmyket, noe som setter i gang grusomme spiraler av ydmykelse; følelser av ydmykelse er fulgt av handlinger av ydmykelse

og besvart fra motparten med det samme. Ydmykelse som drivkraft ser ut til å være uhyre sterk og derfor til og med ”kosteffektivt.” Det er dette bakteppet som gjør at visse ledere bruker ydmykelsesretorikk. Det at ofrene i Rwanda ble hakket i hjel med machetkniver viser hvordan følelsen av ydmykelse – jeg kaller det ”følelsenes atombombe” - kan føre til vold som ikke er avhengig av kostbare hærer og våpen. I Rwanda betalte ofrene selv til og med for kuler for å bli skutt og ikke hakket i hjel. Terrorangrepene i 11. september i New York viser likeså hvordan ofrene betalte for sin egen død; vanlige fly ble til ”guided missiles” i hendene på mennesker som følte at de hadde en misjon, nemlig å ydmyke Amerika.

Margalit (1996) sier i sin bok *A Decent Society* at vi trenger relasjoner og institusjoner som ikke ydmyker mennesker. Jeg tror vi må bygge den slags relasjoner og institusjoner ikke bare nasjonalt men på et internasjonalt nivå, for å skape ”a decent global village”. Dessuten må vi forme noe konstruktivt ut av sårene som skyldes ydmykelse og sørge for at de ikke gir grobunn for ekstremistiske og krigeriske holdninger. Moderate i alle leire må slå seg sammen og gjøre felles sak. Nelson Mandela er et eksempel til etterfølgelse. Han har snudd offerets ydmykelse til noe positivt, ved å legge 27 år i fengsel bak seg og gå videre uten hevntanker. Vi må prøve å bygge opp flere personligheter som ham.

Referanse Liste

- Isdal, Per (2002). Alternativ til vold. In *Tidsskrift for Norsk Psykologforening*, 39, 1-1, nedlastet fra http://www.psykol.no/tnpf/utdrag%2001_02_art_Isdal.htm i februar 2002.
- Lakoff, George & Johnson, Mark (1980). *Metaphors we live by*. Chicago, IL: University of Chicago Press.
- Lindner, Evelin Gerda (2002). Ydmykelse, ydmykhet, og demokrati. I Bjerkaker & Sturla (Eds.), *Nordisk demokratihåndbok*. Oslo: kommende.
- Miller, William Ian (1993). *Humiliation and other essays on honor, social discomfort, and violence*. Ithaca: Cornell University Press.
- Trigger, Bruce G. (1993). *Early civilizations - Ancient Egypt in context*. Cairo: AUC.